

Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri

M. Zeki DUMAN

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahanî (v. 323 /933), Şatıbî (v. 790/1388), Dihlevî (v. 1176 /1764) gibi tahkik ehli pek çok ilim adamının da dediği gibi, sahabîler ve tabîiler, nesh ve âyet kelimelerini, geçtiği yerlerde lügat mânaları içerisinde, bağlamına en uygun mânada tanıyor ve değerlendiriyorlardı. Fakat aynı kelimeler, bunlardan sonra gelen ve halef diğer adıyla müteah-hirûn olarak adlandırılan ilim adamları tarafından lügat mânalarının haricinde özel istilahî /terim mânalarında tarif edilip kullanılmaya başlanmışlardır. Bu iki kelimenin lügat mânalarında ise, genelde kelimenin terim mânasını esas alıyorlardı... Bu yüzden selef, diğer adıyla mütekaddimûn ilim adamları ile sonraki âlimler arasında *nesh* konusunda anlayış farklılığı ortaya çıkmış oldu...

Halef ile Selef arasındaki bu anlayış farklılığı, hiç şüphesiz bu kavramın anlaşılmasındaki ihtilafın başlıca sebebi olmakla kalmamış, Dihlevî'nin de dediği gibi, aynı kavrama kadim müfessirlerle sonraki müfessirler arasındaki bakış

farklılığı, bu fennin anlaşılmasındaki güçlüğü de başlıca sebebi olmuştur.¹ Tabiidir ki uygulamalar da ona göre olmuş ve Allah'ın hükümlerinden nice hükümler insanlar tarafından yürürlükten kaldırılmıştır...

Önceki ve sonraki müfessirler arasındaki bu bakış farklılığı ise, bizzat Kur'an'dan ve konunun anlaşılmamasından değil, Şatıbi'nin de belirttiği gibi², sahabilerin nesh ve âyet kelimelerine verdikleri mâna ile usûl âlimlerinin sonradan verdikleri mânanın birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da gösteriyor ki tartışılan şekliyle “nesh meselesi” Kur'an'ın bir meselesi değildir!

Anlaşıyor ki Kur'an'da nesh tartışması, sahabeden sonra ve ilgili âyetlere verilen mânadan zuhur etmiş bir meseledir. Yaklaşık on asırdan beri uzlaşmaz bir tutum içerisinde tartışılmaktadır. Tartışma, eğer bu tarz /minval üzere devam edecek olursa, daha asırlar boyunca bitmeyeceğini, hatta büyütülerek devam edeceğini söylemek kehanet olmasa gerektir... Zira tartışmanın iki tarafındaki ilim adamlarından bir kesimi 'Kur'an'da mensûh âyetler vardır', derken az da olsa, bir kesimi, Hayır! Kur'an'ın kendisi nâsihtir; onda mensûh âyet yoktur, olamaz, demektedirler. Tabii ki bunun haricinde tartışılmakta olan başka görüşler de vardır...

Birinci tezi savunanlara göre, 'Kur'an'da nâsih ve mensûh âyetler vardır, hatta olması gereklidir. Çünkü zaman ve mekânın değişmesine paralel olarak ahkâm da değişikliğin olması tabiidir...' Zira 'bir ihtiyaca binaen konulmuş olan bir hüküm, ihtiyacın ortadan kalkmasıyla yürürlükten kalkabilir...' İkinci tezi savunanlara göre ise, 'Kur'an'da nesh yoktur, olamaz da... Çünkü ister 'teşrîde tedricilik maksadıyla...' denilsin, ister kolaylaştırma, ister ihtiyaç... böyle bir husus, haşâ!... Hem Allah için bir nakîse sayılır, hem de Kur'an'ın i'cazına ve evrensel niteliğine aykırı düşer... Görülüyor ki bu tartışma, tamamen Kur'an'ın dışında, Peygamber'in söylemediği, sahabenin tanımadığı bir anlamda, Halef'in görüşlerine dayalı olarak ve 'var' ile 'yok'un tartışmasıdır...

Oysa Kur'an'ın kavramları ve meseleleri, öncelikle dil ve Kur'an bütünlükleri içerisinde anlaşılıp halledilmeye çalışılmalıdır. Sonra Hz. Peygamber, sonra da sahabenin ve tabiînin açıklamalarıyla... Oysa bu tartışmada, tarihi arka plan da dâhil, dil, Kur'an bütünlüğü, Peygamber, Sahabe ve tabiîin tamamen

¹ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Mısır, 1957, I/.XXXX Şatıbi, *el-Muvâfakât* (çev. Mehmet Erdoğan), III/97 vd. (Mustafa Öztürk, “Şatıbi'nin Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Öncelikleri Üzerine Bir Çözümleme”, *İslamiyat*, cilt 3, sayı 1, Ocak-Mart, 2000, s.88'den naklen.); ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed İbn İbrahim, *el-Fevzü'l-Kebîr Fi usûli't-Tefsir* çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1980, s.34.

² Şatıbi, *Muvâfakât*, III/97 vd.

devre dışı bırakılmakta; sadece müteahhirûnun ilgili âyetler hakkındaki indî görüşleri, nakledilen sıhhati meşkûk, aynı zamanda birbiriyle çelişkili rivayetler ve görüşler çerçevesinde yapılmaktadır. Hem de 'var' ile 'yok'un tartışması... Malumdur ki 'var' ile 'yok'un ortası yoktur, dolayısıyla bu iki zıt görüşün uzlaşmaları da mümkün değildir. Nitekim bugüne kadar taraflar arasında bir uzlaşmanın görülmeysi de bunu ispat etmektedir.

Kur'an'ın kavramları, Kur'an ilimleri ve Kur'an'a ait meseleler öncelikle dil ve Kur'an bütünlüğü içerisinde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Tefsir İlminin terminolojisi de bunlara dayandırılmalı; en azından bu iki esasa aykırı olmamalıdır... Kur'an'ı anlama hususunda takip edilecek yol, yöntem ve ilkeler de öncelikle bu iki kaynaktan tespit edilmelidir. Eğer ihtiyaç duyulursa ki elbette duyulacaktır, o takdirde diğer kaynaklara, kavrayış sahibi ilim adamlarının görüşlerine başvurulmalıdır.

Sözgelimi herhangi bir terimle ilgili kelimeler Kur'an'da kaç defa, hangi bağlamlarda ve hangi mânalarda kullanıldığı yerinde tespit edilmeden; salt, görüş sahiplerinin verdikleri bilgilerle âyetlere mâna verilemeyeceği gibi, bu bilgilere dayandırılmadan Kur'an veya tefsir terminolojisi de oluşturulamaz... Evet, gelenekler korunmalı, ama zaman zaman yeniden ve eleştirel açıdan gözden geçirmeler de ihmal edilmemelidir. Zira dil, canlı bir organizma gibidir... zamanla yıpranabilmektedir, hatta anlam kaymaları olabildiği gibi, farklı içerikler ve farklı kapsamlar bile kazandıkları tartışılmaz bir gerçektir...

Biz, yukarıda serdettiğimiz argümanlara /gerekçelere istinaden tebliğimizi tefsir çalışmamız esnasında bizzat Kur'an'dan elde edip Tefsirimizde uyguladığımız *Tefsirde Temel İlkeler* çerçevesinde ve Kur'an bütünlüğü içerisinde açıklayarak "neshe delil gösterilen ve mensûh addedilen âyetlerle ilgili anlayışa" eleştirel olarak ele alacağız.

Nesh Kavramı

Lügatta *nesih*, izale etmek³, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil⁴ ve nakletmek⁵ gibi mânalarına gelmektedir. İbn Manzûr nesh'i şöyle tarif etmiştir: *Nesh*, bir şeyi ibdal edip onun yerine başkasını ikame etmek demektir. Tenzilde "Ma nensah..." âyeti bu mânayadır. İkinci âyete *Nâsîh*, birincisine ise *mansuh* denir.

³ Hac 22/52.

⁴ Nahl 16/103.

⁵ Câsiye 45/28, 29.

Bir şeyi başka bir şey ile değiştirmeye de *nesh* denir. Mesela âyeti âyet ile değiştirmek gibi. Bir şeyi, olduğu gibi bir mekândan alıp başka bir mekâna nakletmeye de *nesh* tabir edilir. Kendisiyle amel edilen bir emrin sonraki bir emir ile yürürlükten kaldırılması da bu anlamdadır.⁶

İstılahta ise *nesh*, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır. İkinci bir tarife göre, “şerî bir hükmün başka bir şerî delil ile kaldırılmasıdır.” Daha yaygın ifadesiyle: “önce gelmiş olan bir âyetin hükmünün, ondan sonra gelen başka bir âyetin hükmü ile değiştirilmesi veya tamamen yürürlükten kaldırılmasıdır.” Tariflerde geçen “nass”, “şerî hüküm” ve “şerî delil” ile kast edilenin Kur’an ve Sünnet olduğu açıktır.

Bu tariflerin üçü de Kur’an’da veya Sünnetteki bir hükmün yürürlükten kaldırılmasından söz etmektedirler... Oysa İslâm ilim adamlarının tamamı Kur’an’daki neshi başlangıçtan itibaren hep böyle tarif etmemektedirler. Bu tarifler, “Kur’an’da metni mensûh hükmü baki” veya “hükmü mensûh metni baki” yahut da “metni de hükmü de mensûh” âyetlerin mevcudiyetini savunan usûlcülerin, neshle birlikte geçene âyet kelimesine verdikleri mânaya göre yaptıkları tariflerdir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, selef Kur’an’daki neshi böyle tarif etmemektedir.⁷

İslâm İlim adamlarının ittifaka yakın kanaatlerine göre, “Şeriatlerde nesh caizdir, hikmete uygundur ve vakidir. Musa’nın (as.) şeriatı İbrahim’in (as.) şeriatinde bulunan bazı hükümleri, İsa’nın (as.) şeriatı Tevrat’ın bazı hükümlerini, Kur’an’ın getirdiğı şeriat de kendinden önceki bütün şeriatleri nesh etmiştir. Bu anlamda nesh sadece amelî hükümlerde olur ve insanlık yararına olduğu için meşrudur. Ancak akideye, fedaile ve ahbara ait âyetlerde nesh olmaz. İnsanların maslahatı zamana göre değişiklik arz etmesi sebebiyle hikmet ve ilim sahibi Yüce Allah her zaman uygun olanı meşru kılar.”⁸

⁶ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, ‘n-s-h’ mad., 3/61.

⁷ Başta Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahanî olmak üzere, İbnu’l-Arabî, Şatıbî, Dihlevî gibi tahkik ehli pek çok ilim adamının da dediğı gibi, sahabîler ve tabiiler, nesh ve âyet kelimelerini lûgat mânalarında tanyor ve öyle değerlendiriyorlardı. Sözüün gelişi onlar, bir şeyi bir şey ile giderip izâle etmek; âyetteki umumi hükmü, fertlerinden bir kısmına tahsis etmek, mutlakı takyid etmek, mücmeli tafsîl etmek; âyetin bilinen lûgat mânasını az kullanılan ya da bilinmeyen lûgat mânalarından birisiyle değiştirmek; cahiliye âdetini yürürlükten kaldırmak, geçmiş şeriatları izale etmek... gibi mânalarda kullanmışlardır. Bu kelime, daha sonra gelen usûlcüler müteahhirün tarafından özel istilâhî /terim mânada kullanılmaya başlamıştır. (Bkz. Şatıbî, *el-Muvafakat*, 3/97; ed-Dihlevî, *el-Fevzü’l-Kebîr*, s.34.)

⁸ Cemaleddin Kasımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 29.

Ancak bir şeriat diğer bir şeraiti nesh edebilir. Aynı şeriat içerisinde bazı hükümlerin şeriatin diğer hükümleriyle nesh edilmesi de caizdir. Fakat diğer şeraitler için caiz görülen bu ikinci hususun Kur'an'da mevcudiyeti tartışma konusudur.

Meşhur Müfessir Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehanî, Kur'an'da müteahhirûnun savunduğu mânada mensûh âyet bulunmadığını söyler. Bu mânadaki neshi kabul edenlerin söyledikleri nesihleri tahsis veya tevil çeşidinden şeyler olarak yorumlar.

Bu düşüncede olanlara göre, “Kiblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Harama çevrilmesi Kur'an'a ait bir nesh değil, Peygamber'in önceki hükmünün neshi olarak kabul edilmelidir. Ancak bunu Hz. Peygamber kendi ictihadiyle mi yaptı, yoksa Kur'an'ın dışında Allah'ın bir emriyle mi, bilmiyoruz. Çünkü vahiy Kur'an'la sınırlı değildir.”⁹

Fakat Cumhûr-ı ulemaya göre, Kur'an'ın Kur'an'la neshi vakidir. Buna hiçbir engel düşünülemez. İslâm'ın başlangıcında uygun görülen bir hükmün, daha sonra görülen lüzum üzerine kaldırılması mümkündür. Bunun pek çok örneği Kur'an'da vardır. Bir kısım âyetler de buna delildirler.

Müteahhirûnun Nesh Anlayışı, Kur'an'da Neshe Delil Gösterdiği Âyetler ve Verilen Mâna

“İslâm âlimlerinin ekserisi neshin Kur'an'da mevcut olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar Kur'an'ın kendinden evvelki kitapları neshine ilâveten, yeni kurulmaya başlayan İslâm nizamının inkişaf ve tekâmülü için nesh keyfiyetini tabii bir şey olarak karşılamışlardır. Zaten neshin asıl hedefi hükümdür, akide esaslarına tesir edemez. Halbuki hükümler zaman, mekân ve vaziyete göre değişebilir. Bir ihtiyaca binaen konulan bir hüküm, o ihtiyacın kalkmasıyla hüküm de değişebilir. Yalnız yeni gelen hüküm fayda ve sevap bakımından birinciden daha iyi veya onun benzeri olmalıdır.¹⁰ Bu görüşü benimseyenler dinî vecibelerin ifasında bir kolaylık olduğu kanaatindedirler. Bir Kur'an âyetini ancak bir Kur'an âyeti nesh edebileceğini, mütevatir sünnetin bile Kur'an'ı nesh edemeyeceğini söyleyenler (Mesela İmam eş-Şafî) yanında Hz. Peygamber'in sözlerinin de “O kendi arzusuna göre konuşmaz, onun konuştukları kendisine gelen vahiyden başka bir şey değildir...”¹¹ âyetine göre vahiy telakki edileceği; buna ilâveten Kur'an metnine girmeyen Hadis-i Kudsi gibi metinlerin

⁹ Kasımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, s. 29.

¹⁰ Krş. Bakara 2/106.

¹¹ Necm 53/53-55.

bulduğunu ileri sürerek, vahye müstenit olan sünnetin de Kur'an âyetlerini nesh edebileceği kanaatindedirler.”¹²

Müteahhirûn şu üç âyeti, Kur'an'da mensûh âyetlerin mevcudiyetine delil göstermektedirler:

Birinci âyet

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz, bir âyeti diğer âyetin yerine (bunu nesh ederek) getirdiğimiz vakit –ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir– dediler ki sen ancak bir iftiracısun! Hayır onların pek çoğu bilmezler” (Nahl 16/101)

İkinci âyet

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْثِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ .

“Her bir sûre/devir için bir kitap vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Ümmü'l-Kitap O'nun yanındadır.” (Ra'd 13/38)

Üçüncü âyet

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz bir âyeti nesh edersek (hükümünü diğer bir âyetle değiştirirsek) veya unutturursak (geri bırakırsak), ondan daha hayırlısını, yahut benzerini getiririz! Allah'ın her şeye kemaliyle kadir olduğunu bilmez misin?” (Bakara 2/106)

Kur'an'da mensûh âyetlerin mevcudiyetini savunanlar, bu âyetlerin üçünde de geçen “âyet” kelimesine “ameli âyetler”/“hüküm âyetleri” anlamını vermişlerdir. Bu kimseler, aynı mânaya dayanarak bu üç âyeti Kur'an'da “metni mensûh hükümü baki”, “hükümü mensûh metni baki” ve “metni de hükümü de mensûh” âyetlerin ispatı için delil göstermektedirler.

Bu anlayış sahiplerine göre, Allah önce getirmiş olduğu Kur'an'daki bir âyetin hükümünü daha sonra indirdiği başka bir âyet ile nesh etmiştir. Kur'an'da bu mânada mensûh âyetler mevcuttur.

Neshin Çeşitleri

“Hükümü mensûh metni baki âyetler.” Bunun örneği pek çoktur. Sırası geldiğinde onlardan söz edilecektir...

¹² Daha fazla bilgi için bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 120.

“Metni mensûh hükmü baki âyetler.” Bu konuda en çok şu iki örnek ileri sürülmektedir:

Birinci örnek recm âyeti denilen şu rivayettir (!):

الله عَزِيزٌ حَكِيمٌ إِنَّ الشَّيْخَ وَالشَّيْخَةَ إِذَا زَنِيَا فَارْجُمُوهُمَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ

“Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettikleri zaman Allah’tan bir caydırıcı ceza olmak üzere onları taşlayarak öldürün! Hiç şüphesiz Allah güçlüdür, hikmete uygun iş yapar.”¹³

İkinci örnek ise, Hz. Aişe’den nakledilen şu rivayettir:

عَشْرُ رَضَاعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمَنَّ

“Bilinen on emzirme haramlık hükmü doğurur”¹⁴ âyeti; Kur’an’da yer almaktaydı. Ancak daha sonra bu, ‘bilinen beş emme ile süt akrabalığı gerçekleşir’¹⁵ âyetiyle nesh olunmuştur.

Hz. Aişe demiştir ki Resulüllah (sas.) vefat ettiğinde bu âyet, bir Kur’an âyeti olarak okunmaktaydı...

Metni de hükmü de mensûh âyetler

Bu konuda en çok şu metin örnek verilir:

لو أن لابن آدم واديان من ذهب لابتغي اليهما ثالثا ولو أن له ثالثا لابتغي اليها رابعا ولا يمالأ

جوف ابن آدم إلا التراب ويتوب الله علي من تاب

“Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, onlara üçüncüsünü de katmak ister; üçüncüsü olsa, ona dördüncüsünü de katmak ister... Âdemoğlunun karnını top-raktan başkası doyurmaz. Allah. Tövbe edenlerin tövbesini kabul buyurur.”¹⁶

Süleyman Ateş, Kur’an’da söz konusu olan asıl neshin bu üçüncü grup nesh , yani “Metni de Hükmü de mensûh âyetler.” olduğunu söylemektedir. Fakat görüşüne getirdiği açıklımla bu görüşü savunanlardan ayrılır ve onlardan oldukça farklı bir anlayışa sahip olduğu ortaya çıkar. Şöyle ki:

¹³ Bkz. Buhari, “Hudud”, 30; Müslim, “Hudud”, 23; Ebu Davud, “Hudud”, 16; İbn Mace, “Hudud”, 9; İbn Kesir, *Tefsir*, 6/4.

¹⁴ Müslim, “Rada”, 5; Nesai, “Nikah”, 51.

¹⁵ Müslim, “Rada”, 24.

¹⁶ Hibetullah b. Selâme, Ebu'l-Kasım(ö.410 h.) *en-Nasih ve'l-Mensuh*, Mısır, 1967, s.5.

“Yalnız bizim kesin kanaatimiz odur ki Kur'an'da kast edilen nesh, Hz. Peygamber'e unutturulmuş olan ve dolayısıyla yazılmayan âyetlerdir. Ama Kur'an'a yazılmış olan her âyetin hükmü vardır. Hz. Peygamber (sas.) hiçbir âyet hakkında “bu âyet mensûhtur” dememiştir...

Ateş, bu düşüncesiyle üçüncü çeşit neshi savunanlardan tamamen ayrılmaktadır. Zira onlar Kur'an'a yazılıp da sonra oradan bir kısım âyetlerin silindiğine inanırlar. Sözelimi “süt emme ile haramlık”, “Recm âyeti (!)” gibi...

Ateş bu görüşüne *اللَّهُ مَا شَاءَ اللَّهُ إِلَّا مَا تَنْسَى* / “Sana (Kur'an'ı) okutacağız, sen de unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediğini unutabilirsin.”¹⁷ âyetini delil göstermiş ve şöyle sürdürmüştür.

“Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine gelen bazı âyetleri tebliğ etmezden önce veya sonra unutmuştur. Buna dair bazı hadisler naklederler...

“Şayet Hz. Peygamber'in unuttuğu bazı âyetler varsa bunlar, Kur'an'ın bütünlüğünü bozacak ölçüde değildir. Pek az âyetlerdir ki Allah onların yerine yenilerini indirmiştir.”¹⁸

“Kur'an'da anlamsız, sırf kalıp olsun diye inmiş âyet yoktur.” sözüyle de neshin diğer üç çeşidini açık bir dille reddeder.

Neshin İlkeleri

Kur'an'da mensûh âyetlerin mevcudiyetini savunanlar bu konuda bir takım prensipler belirlemişlerdir. Bunları cem' edip maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

Nesh, yalnız ahkâm'da, diğer bir ifade ile “ameli hükümlerde olur.”

Ahkâmla ilgili âyetlerden ikisi birbirine tezat teşkil edip aynı anda ikisiyle de amel etme imkânı bulunmamalıdır.

Ahkâmla ilgili âyetlerin arasını cem etmek mümkün olmaz ve tarihleri de bilinirse o zaman ikincisinin birinciyi nesh ettiği kabul edilir.

Akideye, fedaile ve ahbar'a ait âyetlerde nesh vaki olmaz. İkaz ve tehditlerde de nesh cari değildir.

Aynı anda indirilmiş âyetler arasında da nesh söz konusu değildir. Dolayısıyla âyetin son kısmı baş tarafını nesh etmez...

Zaman bakımından mensûh âyet önce Nâsîh âyet ise sonra indirilmiş olmalıdır.

¹⁷ Alâ 87/6, 7.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990, I/214.

Nâsîh âyetle getirilen hüküm, mutlaka öncekinden ya daha hayırlı veya misli olmalıdır.

Kur'an, ancak Kur'an ile nesh olunabilir; sahih de olsa Sünnet Kur'an'ı nesh edemez. Çünkü Sünnet Kur'an'dan daha hayırlı olmadığı gibi onun misli de sayılamaz.

Bazılarına göre, sahih Sünnet de Kur'an'ı nesh edebilir.

Mensûh Âyetlerin Sayısı

Pek çok ilim adamı gibi Dihlevî de demiştir ki Kur'an'da mensûh âyetlerin mevcudiyetini savunanlara göre, kendileriyle amel edilmeyecek /mensûh âyetlerin sayısının beş yüze ulaştığı söylenmektedir.¹⁹ Ancak bu sayı, neshi kabul edenler arasında bile müttfekun aleyh değildir. Sözelimi Hibetullah b. Selâme (v. 410 h.), *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* adlı eserinde, Kur'andan 222 âyetin mensûh olduğunu nâsîhleriyle birlikte kaydetmiş ve şöyle demiştir: “Ben bunları Kelbî, Mukatil b. Süleyman, Mücahid b. Hubeyb, İkrime b. Amir, Muhammed b. Saîd el-Avfî ve Yahya b. Sellam gibi meşhur Müfessir ve Muhaddislerin en-nâsîh ve'l-mensûh adlı eserlerinden derleyip çıkardım...”²⁰

Celaluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde, mensûh denilen âyetleri teker teker incelediğini ve bunların sayısının 20'yi geçmeyeceğini söylemiştir.²¹

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ise, Suyûtî'nin mensûhtur dediği 21 âyeti inceledikten sonra, bunlar içerisinde ancak beş âyetin mensûh olabileceğini söylemiştir.²²

Biz değerlendirmemizi Suyûtî'nin ve Dihlevî'nin mensûhdur dedikleri beş âyet üzerinde yapacağız.

Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Gözden Geçirilmeleri ve Değerlendirilmeleri

Biz bu âyetleri, yukarıda belirlediğimiz “Kur'an Tasavvurumuz”, “Tefsirde Yöntem” ve “Tefsirde Temel İlkeler” çerçevesinde; özellikle de söz konusu âyetleri tematik paragraflar şeklinde ele alıp yeniden mâna vermeye çalışacağız. Çünkü yukarıda yaptığımız tespite göre, Kur'an'da mensûh âyetlerin mev-

¹⁹ Bkz. Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, 34-35.

²⁰ Hibetullah b. Selâme, *en-Nasîh ve'l-Mensuh*, s.105-106.

²¹ Celalüddin es-Suyuti, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 2/20-27.

²² Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, s. 35 vd.

cudiyetini savunanlar, bu âyetlerin üçünde de geçen “âyet” kelimesine, metinsel ve tarihsel bağlamlarına hiç bakmaksızın, “hüküm içeren âyetler” anlamını vermişlerdir... Kur'an'da “metni mensûh hükmü baki”, “hükmü mensûh metni baki” ve “metni de hükmü de mensûh” âyetlerin varlığına delil olarak bu âyetler gösterilmiştir. Hiç şüphesiz delil sağlam ise medlul de sağlam olur.

Neshe Delil Gösterilen âyetler

Birinci Âyet

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾
 قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
 أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

“Biz, bir âyetin yerine başka bir âyeti getirip değiştirdiğimizde Allah neyi indirdiğini çok iyi bilmektedir... Dediler ki ‘sen, ancak bir müfterisin.’ Hayır, onların çoğu bilmiyor. De ki: ‘Ruhulkudüs²³ sana onu, imân edenleri imanlarında sâbit kılmak, Allah’a teslim olanlar için de bir kılavuz ve bir müjde olmak üzere Rabbinden bir gerçek olarak indirdi.’ Biz onların: ‘Ona bir insan öğretiyor’ dediklerini kesinlikle bilmekteyiz. Halbuki öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bu ise, apaçık Arapça bir dildir! Allah’ın âyetlerine inanmayanları Allah doğru yola iletmez; üstelik can yakıcı azap da onlar içindir. Yalanı, ancak Allah’ın âyetlerine inanmayanlar uydurur; yalancılar da işte bunlardır.” (Nahl, 16/101-105)

Burada Resulullah’a “*sen, ancak bir müfterisin.*” ve “*Ona bir insan öğretiyor*” diyenler Mekkeli müşriklerdir. Böyle söylemeleri ise şu sebeptedir: Bir zamanlar, Hz. Muhammed bunları kendisi uyduruyor, dediler. Fakat onun okuma yazma bilmeyen ve hayatı boyunca hiç kimseden bir şey öğrenmemiş ümmi bir insan olduğunu bildikleri için o sözlerinin tutmadığını gördüler ve bu sefer de ‘*Ona bir insan öğretiyor*’ demeye başladılar.

Farklı rivayetler olmakla beraber nakledildiğine göre, “*Ona öğretiyor...*” dedikleri bu şahıs, Amir İbn Hadramî’nin kölesi Cebr’dir. Cebr Romalıdır ve

²³ Burada, ruhulkudüs’ten maksat Cebrail’dir. Bkz. Bakara, 2/97.

Hıristiyan'dır.²⁴ Mekke'de demircilik yapar, kılıç üretir... Güya Hz. Peygamber zaman zaman onu dinliyor ve ondan dinlediklerini getirip insanlara anlatıyordu... Bu iddialarını da Cenab-ı Allah reddetmiştir. Çünkü bu kölenin ana dili Arapça değildir; az-çok Arapça bilse de böylesine edebî ve mu'ciz bir kitabı vücuda getirmesi mümkün değildir...

Müşriklerin: "...sen, ancak bir müfterisin."; "Ona bir insan öğretiyor" gibi sözleri ve onlara Allah'ın: "De ki onu Ruhulkudüs/Cebrail (...) Rabbinden bir gerçek olarak... bir kılavuz ve bir müjde olmak üzere indirdi..." mealindeki cevabı sebebiyle denilebilir ki bu paragraftaki ana tema Kur'an'dır; Kur'anın o güne kadar indirilmiş olan ve indirilmekte olan âyetleridir. "Daha önce indirilmiş olan herhangi bir ahkâm âyetin hükmünün daha sonra gelen bir âyetin hükmüyle değiştirilmesi" bu paragrafta söz konusu bile değildir.

Müşriklerin ilk iddialarına göre, bu âyetleri Peygamber kendisi uydurmaktadır. Onları ona Şeytan öğretmektedir. Daha sonraki iddialarına göre ise, Peygamber bunları Habeşli Hıristiyan bir köleden öğrenip insanlara anlatmaktadır...

Allah Teâlâ bu paragrafta onlara şu cevabı vermektedir: Peygamber'in kalbine indiren Şeytan veya herhangi bir cin değil, Ruhul-Emin²⁵ olarak da isimlendirilen Cibril'dir. O da onu Allah'ın izniyle indirmektedir.²⁶ "Öğretiyor..." dedikleri kimse ise bunu yapamaz, zira onun lisanı Arapça değildir...

Burada getirilen "âyet"ten maksat bütün halinde Kur'an olunca, değiştirilip götürülen "âyet"ten maksat da ondan önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil olmalıdır. Çünkü Kureyş'in Ehl-i Kitab'tan haberleri var idi. Tevrat ve İncil'i biliyorlardı. Hatta kendilerine içlerinden bir peygamber ve kitap gönderildiği takdirde onlardan daha dindar olacaklarını iddia ediyorlardı. Beyyine sûresinden okuduğumuza göre müşrikler de Ehl-i Kitab ile birlikte bir peygamberin gelmesini ve geleceğini beklemekteydiler...

Süleyman Ateş, bu âyeti tefsir ederken, değiştirilen âyetler hakkında: "Peygambere, bişetin ilk yıllarında, vahiy kâtibi kullanmadığı dönemde indirilip de henüz yazıya geçmeden unutturulan bazı sûreler ve âyetler" olduğunu söylemiştir.²⁷ Fakat bu görüş sağlam delillerle ispat edilebilmiş değildir. İncelediğimiz kadarıyla, ispatı da bizce mümkün gözükmemektedir.

²⁴ Bkz. Nesefti, *Medârik*, 2/300; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/523.

²⁵ Şuara 26/193.

²⁶ Bakara 2/97, 98.

²⁷ Bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, V/138 vd..

Burada, neshi savunanların göz ardı ettikleri bir gerçek de şudur: Neshi savunanlara göre, asıl hedef hükümdür. Ahkâm âyetleri Medine’de nazil olmuşlardır. Bu sûre ise Mekki’dir. Mekke’de indirilen âyetler arasında ahkâm âyeti yok ki hükmü de bu âyetle nesh edilmiş olsun!

O halde bu paragrafta kast edilen mâna nedir? Denilecek olursa, bize göre, “değiştirilen âyet”ten maksat önceki semâvî kitaplar, onların “yerine getirilen âyet”ten maksat ise bütün hâlinde Kur’an’dır. Çünkü Kur’an ve ondan önceki semavî kitaplar, hem peygamberleri için birer mucize anlamında âyettir hem de her biri bir bütün hâlinde Allah’ın âyetidirler..

İkinci âyet

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ
 أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبٍ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
 بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا
 لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٍ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللَّهُ مَا
 يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

“Daha önce kitap verdiğimiz kimselerden (iman edenler), sana indirilenleri sevinçle karşılayanlar olacağı gibi, fırkalar içerisinde onun bir kısmını inkâr edenler de olacaktır. De ki: “Bana, ancak Allah’a ibadet etmem ve O’na şirk koşmamam emrolundu. Ben, sadece O’na dua ediyorum, dönüşüm de yalnız O’nadır. Biz, aynı şekilde Kur’an’ı da sana Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra eğer onların arzularına uyacak ulursan seni Allah’tan koruyacak ne bir veli ne de bir koruyucu bulunur! Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı.²⁸ Allah’ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir âyet/kitap getirmesi mümkün değildir. Her sürenin/dönemin bir kitabı vardır; Allah dilediği kitabı nesh eder, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira “Ana Kitap” O’nun katındadır.” (Ra’d 13/36-39)

Buradaki âyet kelimesine genelde “mucize”, “Her sürenin bir kitabı vardır...” cümlesine de, “kader” anlamında “her sürenin bir yazgısı vardır...” anlamı verilmiştir... Mesela H. Basri Çantay’ın meali şöyledir: “Andolsun ki biz senden önce de peygamberler göndermişiz, onlara da zevceler ve evlatlar vermişizdir.

²⁸ Bkz. Furkan 25/7-9.

Allah'ın izni olmadıkça her hangi bir âyeti (bir mucizeyi) getirmek hiçbir peygamberin haddi değildir. Her zamanın (kulların maslahatlarına göre) yazılmış hükmü vardır.”

Elmalılı merhum ise, bu âyeti şöyle izah etmiştir: Her vaktin ve müddetin Allah yanında ayrı bir yazısı, özel bir hükmü vardır. Bu kitaplar hikmet gereği değişen hal ve durumlara göre farklı olarak yazılmışlardır. O nedenle farklı zamanlarda farklı kitaplar indirilmiştir. Mesela Musa devrinin kitabı başka, İsa devrinin kitabı başka, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed devrinin kitabı başkadır, velhasıl her zaman için bir kitap vardır ve son devrin kitabı da Kur'an-ı Kerim'dir. Onun için Arapça bir hüküm olarak indirilen bu kitap İslâm'da değişmeyen ve önceki kitaplarda da yer alan esaslardan Tevhid, güzel ahlak ve namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi vecibeleri tasdik ve tahkim eder, bazı ahkâmı da değiştirir, nesh eder.²⁹

Bu paragraftaki âyet kelimesi, “mucize” anlamına gelebileceği gibi, “kitap” veya “kitaptan bir bölüm/ayet” anlamına da gelebilir. Fakat paragrafta dönemlerin kitaplarından söz edildiği kabul edilirse, “kitap” veya kitap anlamında âyet anlamının tercih edilmesi bağlama da uygun düşecektir. Çünkü “Her sürenin bir kitabı vardır...” cümlesi bu mânayı desteklediği kanaatindeyiz.

Buradaki nesh'ten maksat ise, Müteahhirûnun zannettikleri mânada bir nesh değil, yukarıda Elmalılı'nın izahı içerisinde açıklandığı üzere Hz. Musa devri ve ahkâmının, Hz. İsa ile, Hz. İsa devri ve ahkâmının da Hz. Muhammed'in devri ve tebliğ ettiği ahkâm ile nesh edilmesi olmalıdır.

Kanaatimizce Kur'an-ı Kerim'de söz konusu olan neshin hem Kur'an metnine hem de realiteye uygun en makul açıklaması bu olmalıdır.

Kaldı ki yukarıda da belirttiğimiz üzere, Ra'd sûresi de Nahl sûresi gibi Mekki sûrelerdendir ve Mekke döneminin en son nazil olan bir sûrelerindedir. Bu dönemde ahkâm âyetleri henüz yok ki bu sûrede de Kur'an'dan bir âyetin hükmünün kaldırıldığından söz edilmiş olsun...

Üçüncü âyet

مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/3001.

أَوْ مِثْلَهَا لَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

“Ne Ehl-i Kitap’tan inkâr edenler ne de müşrikler Rabb’inizden size herhangi bir hayrın indirilmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediği kimselere tahsis eder! Allah büyük lütuf sahibidir... Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, ya ondan daha iyisini getiririz yahut da mislini! Sen Allah’ın her şeye güç yetirdiğini bilmez misin? Evet, göklerin ve yerin hükümranlığının Allah’a ait olduğunu ve sizin için Allah’tan başka hiçbir velinin de yardımcının da bulunmadığını bilmez misiniz?!” (Bakara 2/105-107)

Kur’an’da mensûh âyetlerin mevcudiyetini kabul eden müfessirler, ilk iki âyette olduğu gibi, burada geçen âyet kelimesine, Kur’an’da hüküm ifade eden âyetlerden herhangi bir âyet; *nesh* kelimesine de “Kur’an’dan, önce gelen bir âyetin hükmünün daha sonra gelen bir âyetin hükmü ile yürürlükten kaldırılması” mânasını vermişlerdir.

Halbuki 106. âyet tek başına değil de, 105, 106 ve 107. âyetlerle birlikte tematik paragraf hâlinde; hatta

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

ile başlayan 40. âyetten 122. âyete kadar bir pasaj halinde okunduğu zaman görülecektir ki hep Ehl-i Kitaptan, onların; özellikle Yahudilerin Peygamber’e ve Kur’an’a itirazlarından, onlara verilen cevaplardan... söz edilmektedir. Hüküm içerene herhangi bir âyetteten değil. O sebeple Buradaki âyet ve *nesh*’den maksat müteahhirun ilim adamlarının zannettikleri âyet ve *nesh* olamaz.

Çünkü *Nesh* ve *İnsa*’dan söz eden âyetlerin bağlamında, Yahudilerin kendilerinin Ehl-i Kitap olarak doğru yolda olduklarından, ancak Yahudi ve Hıristiyan olurlarsa (ümmilerin) doğru yolu bulacaklarından, onlardan başkalarının cennete asla giremeyeceklerinden... söz edilmektedir. Ayrıca bu âyetlerin tamamı kiblenin değiştirilmesi de dâhil bu bağlamda Yahudilerin yaptıkları itirazlar ve onlara verilen cevaplar olarak indirilmişlerdir. Bu âyetler, hükmü *nesh* edilmiş herhangi bir Kur’an âyetinden sonra indirilmemiştir. Kaynaklarda, tarihî olarak böyle bir âyetten söz edilmemektedir... Eğer 106. âyet Kur’an’dan bir *nesh* olayı üzerine indirilmiş olsaydı, neshi savunan kimseler, Resulüllah bize şu hükmün *nesh* edildiğini açıkladı ve ona itirazlar oldu, Allah da cevap olarak bu âyetleri indirdi demeleri gerekirdi. Oysa bu bağlamda öyle bir durum ve rivayet söz konusu değildir. Fakat bu pasajda Yahudilerin Hz.

Peygamber'e ve Kur'an'a itirazları açıktır. Kendilerinden başkalarını tanımamaktadırlar. Allah da onlara cevap vermektedir.

Yahudilerin bütün inkâr ve itirazları peygamberliğin, umdukları ve beledikleri gibi İsrail oğullarından değil de Araplardan /Kureyş'ten birisine Hz. Muhammed'e verilmesinedir. Hatta Cebrail'e düşmanlıkları dahi bu yüzden idi... Bile bile âyetleri inkâr etmeleri ve Allah'a isyanları da bu yüzden... Bilhassa: *"Allah rahmetini dilediği kimselere tahsis edebileceği halde Ehl-i Kitaptan ve Müşriklerden çoğu Rabbinizden size bir hayrın indirilmesini istemezler. Oysa Allah büyük lütuf sahibidir!"* mealindeki 105. âyet, onların bu tavırlarına cevap teşkil etmektedir.

Kanaatimizce buradaki âyet, *nesh* ve *insa* kavramları ile bir değil birden fazla mâna kast edilmiş olabilir. Şöyle ki:

Âyet ile Allah'ın, istediği toplumdan, istediği kimseyi seçip risâlet göreviyle görevlendirme iradesi ve gücü; *nesh* kavramı ile de Allah'ın, peygamber gönderme geleneğini Yakup/İsrail oğullarından kaldırması ve en son peygamber Hz. Muhammed'e vermesi, ona vahy etmesi ve kitap indirmesi.

Aynı pasajda yer alan, kıblenin Kudüs'teki Beytül-Makdis'ten Mekke'deki Beytullah'a çevrilmesi

Tevrat ve İncil'in, kısmen kaydedilmeyip unutturulmuş, kısmen değiştirilmiş kısmen de tahrif edilmiş olan hükümlerinin, artık tamamen yürürlükten kaldırılıp zihinlerden uzaklaştırılıp Kur'an'ın onun yerine ikame edilmesidir...

Biliniyor ki mülkün sahibi Allah'dır. O Kadîr'dir ve mülkünde mutlak iktidar sahibidir... "Her sürenin/dönemin bir kitabı vardır; (Kadîr olan) Allah dilediğini (devri sona erince) yürürlükten kaldırır, dilediğini de yürürlüğe koyar. Zira Ana Kitap O'nun katındadır..."³⁰

Bu anlayış, âyette neshe gerekçe olarak gösterilen: "Biz, bir âyeti nesh eder veya unutturursak, ondan ya daha iyisini getiririz veya mislini... Sen, Allah'ın her şeye güç yetirdiğini bilmez misin?" âyetinin ruhuna da son derece uygun düşmektedir...

Çünkü Âdem'den en son peygamber Hz. Muhammed'e gelinceye kadar din İslâm'dır. İslâm bir bütündür. Tarih boyunca toplumların akıl ve sosyal gelişmelerine paralel olarak semavi kitapların muhtevasında da bir gelişme söz konusudur... Kur'an ise İslâm Dini'nin en son kitabıdır. Onunla din kemale

³⁰ Bkz. Ra'd 13/37-39.

erdirilmiş, Allah'ın insanlık âlemine nimeti tamamlanmıştır. Kur'an, en son kitap olması sebebiyle, hüküm ve adalet bakımından da son derece geliştirilmiş mükemmel bir kitaptır...³¹ Son devrin kitabı Kur'an'dır. Onunla önceki kitapların tamamı nesh olunmuştur.

Açıkça görülmektedir ki Kur'an'da neshi savunanlar, âyetleri bağlamlarından kopartıp sadece bir kısmını neshe delil göstermektedirler. Oysa bu âyetler, hem metinsel bağlamı hem de tarihsel ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurarak okudukları zaman onların verdikleri mânadan farklı mânalara gelmektedirler. Kanaatimizce bu bir yaklaşım bozukluğudur. Kur'an'ın ifadesiyle zeyğ'dir... Savunduğu fikri esas alıp âyeti maksadını aşacak şekilde kullanmaktır.

Suyûtî ve Dihlevî'nin Mensûh Saydıkları Beş Âyet ve Nâsihleri

Biz bu bölümde Suyûtî'ye göre hükmü mensûh kabul edilen yirmi bir, Dihlevî'ye göre ise, Suyûtî'nin de Mensûh addettiği beş âyeti mercek altına

³¹ Şu âyetler de Kur'an'da Mensûh âyet Düşüncesini Nefyeden âyetler olarak hatırlanmalıdır:

“Rabbinin kelimatı, doğruluk bakımından da adalet bakımından da tamamlanmıştır; O'nun kelimelerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. O her şeyi iyi işitir ve her şeyi iyi bilir.” (En'am 6/114)

Elmalılı M. Hamdi Yazır bu âyeti şöyle yorumlamıştır: “Rabbinin kelimatını değiştirebilecek, ona karşı hâkimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiçbir şey, hiçbir kimse yoktur. Ne kimse onun kelimatını kaldırıp yerine daha doğru daha adaletlisini koyabilir ne de mislini. Söz O'nun sözü, kanun O'nun kanunu, kitap O'nun kitabı, hüküm O'nun hükmüdür. Binaenaleyh Allah'tan başka hakem talebi nasıl tasavvur ve tecviz olunabilir?” (Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/2035)

“Kendilerine Kَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّ لَهُمْ لَكِتَابًا عَزِيزًا لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ” geldiğinde Zikr'i inkâr edenler de Allah'a gizli değil! Şüphe yok ki O, Aziz bir kitaptır; ne önceden ne de sonradan ona batıl sokulamaz. O, her şeyi yerli yerince yapan ve övülmüş olan Allah tarafından indirilmiştir.” (Fussilet 41/41, 42.)

وَإِذَا تَنَزَّلَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بِبَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا آتِنَا بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِهِ أَنَا أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

“Mana ve maksatları apaçık âyetlerimiz kendilerine okunduğunda huzurumuza çıkarılacaklarını ummayanlar, “Bize, bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir.” dediler. De ki: “Benim onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir; ben sadece bana vahy edilene uyarım; eğer Rabb'ime karşı gelirim, büyük bir günün azabından korkarım.” De ki: “Şayet Allah dileseydi ben onu size ne okur ne de bildirebilirdim. Daha önce aranızda bir ömür geçirdim. Siz, hiç düşünmez misiniz?” Allah'a yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir! Mücrimler asla kurtulamazlar!” (Yunus 10/15, 16)

“Rabbinin kitabından sana vahy edilenleri oku; O'nun kelimelerini değiştirecek hiç kimse yoktur; O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.” (Kehf 18/27.)

almak ve yakından incelemek istiyoruz. Bakalım ki “Geleneksel Nesh Anlayışına” göre de bu âyetler gerçekten mensûh sayılabilir mi? Neshi kabul edenlerin şart olarak ileri sürdükleri ve yukarıda yedi madde halinde kaydettiğimiz ilkeler çerçevesinde meselenin eleştirisini yapacağız. Bizce, tartışılmakta olan nesh konusunda tatmin edici bir kanaate varabilmek için yapılması gereken en önemli ve en son çalışma bu olacaktır... Hani derler ya “Halep oradaysa arşın buradadır...”

Nüzul Sırasına Göre

Birinci Âyet

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, kâfirlerden iki yüz kişiye galip gelirler; sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar gerçekleri kavramayan bir topluluktur.”³²

Deniliyor ki Enfâl sûresinin bu altmış beşinci âyeti, devamındaki altmış altıncı âyetiyle nesh olunmuştur:

الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

“Fakat Allah, şu anda sizde bir zafiyetin olduğunu gördüğü için bu oranı sizin için hafıfletti; şimdilik bilirsiniz ki sizden sabreden yüz kişi olursa iki yüz kişiye kesinlikle galip gelir; bin kişi de Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir!”

Biliniyor ki Enfâl sûresi, hicretin ikinci yılında, Bedir savaşından hemen sonra ve toptan indirilmiş bir sûredir. Bu savaşın geniş bir analizini yapmaktadır. Müslümanların savaştan önceki, savaş esnasındaki ve savaştan sonraki durumlarını açıklayarak peş peşe mesajlar sunmaktadır. Özellikle de yeryüzünde barışı sağlamak için güçleri yettiği oranda kuvvet hazırlamaları konusunda... sûre toptan indirildiği için, bu iki âyet arasında nüzul bakımından zaman farkı bulunmamaktadır...

³² Enfâl 8/65.

Mensûh kabul edilen altmış beşinci âyette hüküm söz konusu değildir; sahabenin manevî/moral gücü hakkında bilgi verilmektedir. Yani “Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, kâfirlerden iki yüz kişiye galip gelirler; sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiye galip gelirler...” denilmektedir. Bu âyette, savaştan kaçmayınız! Kaçarsanız, cezalandırılırsınız! Veya buna benzer bir hüküm söz konusu değildir. Âyet tamamen ihbarîdir...

Bu âyette haber vardır; Allah, müşrikler karşısında Bedir’de savaşan müminlerin sahip oldukları manevî gücü kendilerine haber vermektedir. Bu gücün sebebi ise, müminlerin tüm gerçekleri kavramış, ilahi hakikatleri idrak etmiş ve inanmış olmaları; müşriklerin ise, dünya hayatının sadece zâhirini biliyor olup onun gerisindeki gerçekleri, ilahi hakikatleri tanımamaları, dolaşısıyla inkâr etmeleridir...

Allah, müşriklerin bu savaşta mağlubiyetlerinin gerçek sebebini şu cümle ile açıklamıştır: *بأنهم قوم لا يفقهون* “...çünkü onlar (gerçekleri³³) kavramayan bir topluluktur.”³⁴

Zira müşrikler, genellikle öldükten sonra tekrar diriltileceklerine, cennet ve cehenneme inanmıyorlardı. Denilebilir ki onlar, savaş atmosferinde müminlerle kıyaslandıkları zaman uğruna can vermeyi göze alabilecekleri yüksek değerlere sahip değillerdi. Allah’tan beklentileri ise, sadece zanlarına göreydi(!)... Öldükten sonra tekrar diriltileceklerine, yani âhiret hayatına inanmadıkları için, onlara göre yaşanacak tek hayat, dünya hayatıdır. Onlar aynı zamanda kabile şerefini, yurtlarını, mallarını korumak için savaşıyorlardı. Fakat savaş meydanında ölümle karşı karşıya kaldıkları zaman, öldürülmek suretiyle yaşama şansını kaybetmemek için savaştan da kaçabilirlerdi! Nitekim bu savaşta öyle de olmuştur...

³³ Gerçekler’den kastımız, mümine savaşta cesaret verecek, moral gücünü artıracak ve en zor durumda bile savaş alanını terkettirmeyecek olan imanlardır. Söz gelişi, “Müminler diridirler, diğerleri ise ölü!” (Enfâl 8/42); “Müminler Allah’tan gelecek olan yardımı ummaktadırlar, gayrı müslimlerin ise böyle bir beklentileri yoktur.” (Eğer inanyorsanız, en üstün sizsiniz...)” (Âl-i İmrân 3/139); “Allah müminlerle birlikte olduğu sürece sayıları çok da olsa, düşmana bu üstünlük asla fayda vermeyecektir.” (Enfâl, 8/19); Savaştan kaçmak, Allah’ın gazabını ve cehennemde yanmayı gerektiren büyük bir suçtur.” (Enfâl, 8/16); Allah yolunda öldürülmek, ölmek değil aksine gerçek hayata hemen intikal sürecidir, Rabb’inin yanında, cennette rızıklandırılmak demektir. (Bakara 2/152; Âl-i İmrân 3/169; Yâsîn 36/20-27) Bu da müminler için yüce bir rütbe ve en mutlu bir sonudur.”; Gazilik ise müminler için en yüce bir şereftir.” Bu nedenlerle gerçek mümin fiziki ve moral gücünü zaferi hak etmeye endekslemiş bir güçtür. Gayrı müslim ise, ahirete inancı yoktur. Bütün mutluluğu sağlıklı olarak hayatta kalmaya, kazandıklarını elinden çıkarmamaya ve ömrünü uzatmaya endekslemiştir. Şan, şeref gibi diğer talepler sonra gelir...

³⁴ Enfâl 8/66.

Müminler ise, Allah'a inanıyorlar ve Allah'tan melekleri vasıtasıyla yardım geleceğini umuyorlar.³⁵ Allah, kendileriyle birlikte olduğu sürece, hiç kimse- nin onlara üstün gelemeyeceğini biliyorlardı.³⁶ Âhireti, dünyadan daha fazla önemsiyorlar; dünya hayatına, âhiretin ekeneği gözüyle bakıyorlar... Savaşta öldürülmek, onlar için ölmek değil, gerçek hayata şehâdet rütbesiyle intikal etmek, Allah'ın lütfuna ve rızasına mazhar olmak olarak değerlendiriyorlardı.³⁷ Savaştan kaçmak ise, onlar için ebedî felaket; Allah'ın gazabına, lânetine ve büyük azaba uğramak anlamına geliyordu.³⁸

İşte Allah Teâlâ, müşriklerdeki bu duygu ve düşünce ile müminlerdeki o sağlam ve gerçekçi anlayış ve imanı karşılaştırdığında, her iki grubun manevi gücünü görüyor ve müminlerin sahip oldukları üstünlüğü kendilerine haber veriyordu. Kanaatimizce, bu âyetin lafzında ve mânasında değil, zımında dahi hüküm bulunmamaktadır!

Ne var ki Müminlerin, kendileri hakkındaki bilgi eksikliğinden; kendi güç- lerini tam olarak takdir edememekten; özellikle de bazı sahabilerin, yakından tanıdıkları bazı müşrikler karşısında taşıdıkları zafiyet halâ devam etmekteydi. İşte bu yüzden: “Allah sizde bir zaafiyetin olduğunu bildiği için şu anda size hafif- letti...”³⁹ demiştir.

Hafifletme veya değişme Allah'ın bilgisinde olmamıştır. O sabittir. Çün- kü Allah yanılmaz... Müminler, müşrikler karşısındaki duygusal zafiyetlerine, kendi güçlerini yeterince takdir edememelerine rağmen, Allah'a göre belirtilen güce sahiptirler...

Allah'ın âyette: “Ben sizi böyle biliyordum, ama yanılmışım!” şeklinde bir îması dahi söz konusu değildir. Olamaz da! Zira Allah yanılmaz... Hafifletme,

³⁵ Enfâl 8/9,12.

³⁶ Enfâl 8/19.

³⁷ Bakara 2/153-154; Âl-i İmrân 3/169; Yâsîn 36/26-27.

³⁸ Enfâl 8/15-16.

³⁹ Müminlerin zafiyeti de şöyle izah edilebilir: Mensuh denilen bu altmış beşinci âyetinde Allah Teala, teşvik ve teşci amacıyla müminlerin müşrikler karşısında sahip oldukları gerçek güçle- rini, onlara açıklamaktadır. Çünkü Bedir savaşında müminler 324 kişi; müşriklerse, onların üç katı kadar: 950 kişiydiler. Müminlerin iki atısına karşılık Müşriklerin 102 atısı bulun- yordu. Müminlerden bir kısmı cesâretlerini kaybetmişler; müşriklerin karşısında savaşacak güçte olmadıklarını gerekçe göstererek, “Sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, ayak diretiyor; savaşmamak için Rasul ile mücâdele ediyorlardı...” Müşrikler ise, sayı, moral, silah ve tehzizat bakımından fevkalade üstün olduklarından dolayı kendilerine ve güçlerine güveniyor- lardı. Bu farklılığa rağmen, savaşın neticesinde beklenenin tam aksi oldu, müşrikler büyük bir hezimetle uğratıldılar. Neticede yetmiş iki ölü, bir o kadar esir ve pek çok malı geride bırakarak perişan halde Mekke'ye döndüler.

onların kendileri hakkındaki zanlarına göre oranlamadadır. İşte bu yüzden diyoruz ki mensûh denilen âyet muhkemdir, zımnında dahi hüküm yoktur, dolayısıyla bu âyet mensûh sayılamaz. Burada nesh vardır diyenler, kendilerinin belirledikleri prensiplerden şu üç ilkeye aykırın görüş beyan etmiş olmaktadır: Aynı anda indirilmiş olan âyetlerde nesh söz konusu olmaz. Nesh “ahkâm”da, diğer bir ifade ile “amelî hükümlerde olur.” Akideye, fedaile ve ahbar’a ait âyetlerde nesh olmaz.

İkinci âyet:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

“İçinizden ölüp de geride eş bırakacak olanlar, dul kalan eşlerinin geçimlerini sağlamak sûretiyle tam bir yıl evlerinden çıkarılmamalarını vasiyet etsinler. Eğer onlar, kendiliklerinden çıkıp gidecek olurlarsa, onların meşruiyet çerçevesinde yapacaklarından dolayı size bir sorumluluk yoktur. Allah Azîz’dir Hakîm’dir.”⁴⁰

Bir kısım ilim adamına göre, Allah Teâlâ bu tavsiyesini, aynı sûredeki 234. âyetiyle nesh etmiştir:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

“Sizden vefat edenlerin eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklesinler.”⁴¹

Bu iki âyet dikkatle okunursa, görülecektir ki nâsîh ve mensûh addedilen âyetlerin konuları bir değildir. Bakara 240. âyette Allah, ölmek üzere olan kocalara hitap etmektedir. Onlara insanî, ahlakî bir görev yüklemekte ve: “Geride bırakacağınız hanımlarınız, şayet isterlerse, en az bir yıl evde güzellikle tutulup ihtiyaçlarının karşılanmasını varislerinize vasiyet edin” buyurmaktadır.

Önce indirilmiş olmasına rağmen! Nâsîh denilen 234. âyette ise, Allah kocası ölen kadınlara hitap etmektedir. Onlara hukukî bir görev yüklemekte ve: “Kocası ölen kadınlara, bir başkasıyla evlenmeden önce kendi kendilerine 4 ay 10 gün iddet beklemelerini” emretmektedir.⁴²

⁴⁰ Bakara 2/240.

⁴¹ Bakara 2/234.

⁴² Aynı sûrenin 228. âyetinde, iddet beklemenin illeti şöyle açıklanmıştır: “Allah’ın rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri onlara helal olmaz...” Demek ki, bu süre, ölen eşlerinden hamile olup-

Bu iki âyetin muhatapları, konuları ve gerçekleştirmek istedikleri amaçları birbirinden tamamen farklıdır. Aralarında bir benzerlik olmadığı gibi hiçbir tezat da bulunmamaktadır. Aynı anda her iki âyetle de amel etme imkânı vardır. Dolayısıyla 240. âyet mensûh addedilemez. Çünkü: 1. Mensûh denilen âyette hitap ölmek üzere olan kocalaradır, Nâsîh denilen âyette ise kocası ölmüş kadınlaradır. 2. Mensûh denilen âyette hüküm ahlakî'dir, Nâsîh denilen âyette ise hukukîdir. 3. Mensûh denilen âyette hedef kadının sokağa atılıp perişan edilmemesidir, Nâsîh denilen âyette ise, kadın şayet hamileyse doğacak çocuğun nesebinin sıhhati içindir...

Bir yıl ihtiyaçları da karşılanmak sûretiyle kocasının evinde kalacak olan kadın, bunun dört ay on gününü iddet olarak beklemiş sayılır... Böyle bir kadın, kocasının ölümünden sonra bir yılı tamamlamadan evinden çıksa bile, yine başkasıyla evlenebilmesi için dört ay on gün beklemek zorundadır. Burada nesh vardır diyenler, kendilerinin belirledikleri prensiplerden şu iki ilkeye aykırı görüş beyan etmişlerdir: âyetler arasında tezat bulunmamaktadır. Dört ay on gün iddet bekleyen kadın, isterse bu bir yıl süre içerisinde kocasının evinde kalabilir. Sonra gelmiş bir âyetin önceki âyeti nesh etmesi caiz değildir.

Üçüncü âyet

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا
عَلَى الْمُتَّقِينَ

“İçinizden birine ölüm geldiği zaman, eğer geride mal bırakacaksa ebeveyni ve akrabaları için örfe uygun olmak şartıyla vasiyette bulunması, muttakilere bir borç olarak yazılmıştır.”⁴³

Bu âyetin Nisâ sûresinin on bir ve on ikinci âyetleri ile nesh edildiği iddia edilmektedir. Denilmiştir ki Allah her hak sahibine hakkını detaylı bir biçimde belirlemiştir. Artık varis için vasiyetin hükmü kalmamıştır...

Oysa Nisâ sûresinin on bir ve on ikinci âyetleri dikkatlice okunacak olursa görülecektir ki bu âyetlerde müris değişikçe tereke üzerinde yapılacak taksim de: “... من بعد وصية يوصي بها أو دين...” şartına bağlanmıştır... “Vasiyet yerine getirildikten ve borç ödendikten sonra...” bu taksim yapılmalıdır... Bu şart iki âyette tam dört defa tekrar edilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki ölünün bıraktığı malın, va-

olmadıklarının anlaşılması amacıyla. Elbette, başka hikmetleri de olabilir!

⁴³ Bakara 2/180.

rislerin yakınlık derecelerine göre taksim edilmesi, şayet varsa, “...ancak, vasiyeti yerine getirildikten ve borcu ödendikten sonra...” arta kalan mal üzerinden yapılacaktır.

Rasulullah'ın (sas.): “Varis için vasiyet yoktur” hadisi, şayet sahih ise, ispatı mümkün olmayacak bir iddia ile ortaya çıkan varisler hakkında olabilir. Söz gelişi kardeşlerden birinin çıkıp herhangi bir şahit veya delil olmadığı halde: “Şu tarlayı veya şu dükkânı babam bana vasiyet etmişti,” demesi gibi...

Dördüncü âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Rasul ile gizlice konuşacağınız zaman, bu özel konuşmanızdan önce bir sadaka verin! Bu sizin için daha iyi ve daha temiz bir davranış olur. Eğer bu imkânı bulamazsanız, biliniz ki Allah çok bağışlayıcıdır ve çok esirgeyicidir.”⁴⁴

Allah'ın Elçisi ile şahsa ait özel bir konuşma talebinden önce verilmesi tavsiye edilen bu sadakanın, aynı sûredeki on üçüncü âyet ile nesh edildiği söylenmektedir:

اَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

N'oldu!... Rasul ile gizli konuşmadan önce sadakalar vermektен çekindiniz mi? Mademki, buna yanaşmıyorsunuz, Allah sizi bağışladı... Namazı ikame edin, zekâtı verin, Allah'a ve Elçi'ye itaat edin! Allah yaptıklarınızın hepsinden haberdardır.”⁴⁵

Denilebilir ki her an herkese açık olması gereken Allah Elçisinin, özel bir meselemi görüşeceğim diye, şahsa özel olarak alıkonulup kısa bir süre için de olsa diğerlerinin ondan mahrum edilmesi; bir hak ihlali gibi görülmüş olabilir.

Eğer bu düşünce isabetli görülürse, Allah'ın: اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذَهَبْنَ السَّيِّئَاتِ... “Kuşkusuz iyilikler kötülükleri giderir”⁴⁶ âyeti ve Rasulünün de Muaz b. Cebel'e: “Muaz!

⁴⁴ Mücadele 58/12.

⁴⁵ Mücadele 58/13.

⁴⁶ Hud 11/114.

Bir kötülük etmişsen, hemen arkasından bir de iyilik yap ki onu silsin.”⁴⁷ Hadisi, verilecek olan bir sadaka, bir panzehir gibi düşünülmüş olabilir.

Maksadı bilmiyoruz. Zira âyetin illeti /hikmeti açıkça belirtilmemiştir. Her ne sebeple olursa olsun, Allah'ın, Rasulü Allah (sas.) ile özel konuşmalarından önce bir sadaka vermelerini sahabeye tavsiye ettiği açıktır.

Mensûh denilen âyetin devamında, “Eğer bulamazsanız, Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir” denilerek, böyle bir sadaka verme imkânı olmayanların bağışlanacağı da açıklanmıştır. Yani, Rasûl ile özel konuşmak isteyen her kişi, önce bu sadakayı mutlaka vermelidir, denilmemiş; Verebilen verir, veremeyen ise bağışlanmıştır; dolayısıyla neden vermedin diye sorgulanacak değildir...

Kanaatimizce, bu iki âyette de neshin varlığından söz edilemez. Çünkü mensûh denilen âyetin sonunda: “...Eğer bu imkânı bulamazsanız, biliniz ki Allah çok bağışlayıcıdır ve çok esirgeyicidir” ifadesiyle Allah, sadaka vermeye imkân bulamayanlar için hükmü zâten vacip kılmamış, tavsiye niteliğinde bırakmıştır. İmkânsızlık, yokluktan olabileceği gibi verme isteksizliğinden; malına kıyamamaktan dolayı da olabilir! Bu hususlar âyetin zımından anlaşılır.

O halde hangi sebepten dolayı olursa olsun, Rasulü Allah ile gizli bir şey konuşmadan önce sadaka vermeyecek durumda olanlar, mensûh denilen âyette bağışlanmıştır. 13. âyet ise, hem bu durumu pekiştiriyor hem de imkânı olanlar için, Rasulü Allah ile özel konuştukları zaman, bir sadaka vermelerini engellemiyor; bize göre, âyetten böyle bir mâna çıkarmak mümkün olmadığı için, hüküm bâkidir. Böyle bir arzusu olup da sadaka verebilecek durumda olan sahabi, önce sadakasını verir, sonra da gelir, Rasulü Allah ile özel olarak konuşabilir. “Neden sadaka verdin?” denilmez!

Beşinci âyet:

Suyûtî ve Dihlevî'nin mensûh addettikleri âyetlerden beşincisi ise Ahzab sûresinin şu elli ikinci âyetidir:

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَافِعًا

“Güzellikleri seni meftun da etse, artık kadınları nikâhlaman veya eşlerinden biriyle değiştirmen sana helal değildir. Sâdece sağ elinin mâlik olacağı bir cariye olursa, o hâriç. Allah her şeyi gözetlemektedir.”⁴⁸

⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsir*, IV/289.

⁴⁸ Ahzâb 33/52.

Bu âyetin, aynı sûredeki şu ellinci âyet ile nesh edildiği söylenmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَأُمَّرَاءَ مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبْتَ
نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي
أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يُكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

”Ey Peygamber! Ücretlerini /Mehirlerini verdiği eşlerini, Allah’ın sana lütfettiği cariyelerini, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını, bir de sen nikahlamayı kabul ettiğin takdirde, kendisini Peygamber’e hibe eden mümin kadını almanı sana helal kıldık. Bu sonuncusu, müminlerden ayrı, sırf sana mahsus bir hükümdür. Biz, evlenmenizde bir sakınca olmaması için sana, eşleriyle cariyeleri hakkında müminlere neyi farz kıldığımızı biliyoruz. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.”

Bu iki âyetin de içerisinde yer aldığı 48-52. âyetler, bir pasaj halinde ve hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber 59 yaşlarındayken; vefatından yaklaşık üç yıl önce indirilmiştir.⁴⁹ Her ikisinin illeti /hikmeti, bu pasajın indirilmesini gerektiren şeydir. O da 48-52 arası âyetleri okunduğunda anlaşılmaktadır. Ayrıca, ellinci âyetin muhtevasıyla da tevafuk etmekte olan Hz. Aişe’nin aşağıda nakl edeceğimiz sözleri de burada neshin olmadığını göstermektedir.

Mensûh olduğu iddia edilen elli ikinci âyette Hz. Peygamber’in evliliği sınırlandırılmıştır. Bundan sonra O, hiç bir şekilde yeni bir evlilik yapamayacaktı ve yapmadı da. Umumî hükümden istisna edilerek “alabilirsin”, denilmesine rağmen bu tarihten sonra bir câriye ile de evlenmedi.

Buhârî’nin naklettiğine göre ellinci âyet, kendisini taht-ı nikâhına aldığı takdirde, mehir vs. istemeyeceğini söyleyen ve Rasulüllah’a hibe yoluyla evlenme teklifinde bulunan bir kadın hakkında inmiştir. Hz. Aişe demiştir ki: Ben kendisini Peygamber’e hibe eden kadını kınamış ve: “Bir kadın, hiç kendisini bir erkeğe hibe eder mi?” demiştim. Fakat Allah: “Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın...” âyetini indirince Rasulüllah’a dedim ki: “Ne iyi ki Rabb’in senin her arzunu hemen yerine getiriyor ve o konuda, mutlaka bir de âyet indiriyor!...”⁵⁰

⁴⁹ Bkz. Mehdi Bazargan, *Kur’an’ın Nüzul Süreci* (çev.Yâsîn Demirkıran, Melâ Muhammed Feyzullah), Fecr Yayınları, Ankara 1998, Tablo: 15, s. 154.

⁵⁰ Bkz. Buhârî, Tefsîru sûreti Ahzâb,33; İbn Kesir, 6/437.

Görülüyor ki *nâsih* denilen ellinci âyette, hem Rasulü Allah'ın (s.a.v.) kimlerle evlenebileceği hususundaki çerçeveyi belirlemek hem de O'nun evliliklerinde akla, dine ve geleneğe /örfe aykırılığın bulunmadığı; evliliklerinin tamamının Allah tarafından onaylanmış olduğu beyan edilmektedir. Bu âyetler uygulanmış veya uygulanması gereken hükümlerden değil, ilkedен söz etmektedir. O sebeple bu âyetlerde de nesh söz konusu değildir.

Şah Veliiyullah el-Dihlevî'nin, *el-Fevzû'l-Kebîr fî usûli't-Tefsîr* adlı eserinde, Suyûtî'nin mensûh kabul ettiği yirmi âyeti teker teker değerlendirdikten sonra sâdece bunlar mensûhtur, diğerleri mensûh olamaz dediği beş âyeti, biz de böyle değerlendirmiş olduk. Elbette takdir okuyucunuzdur...

Sonuç

Nesh aklen caizdir. Daha önceki şartlarda bilfiil vaki olmuştur. Nâsih vasfıyla Kur'an'da nesh, elbette vardır. Fakat zannedildiği gibi Kelamullah'da mensûh âyet veya âyetler mevcut değildir, olamaz da. Çünkü o evrenseldir, yalnız indirildiği toplum için değil, gelecek tüm insanlar için İlahi bir hidayet ve rehber olarak indirilmiştir. Kur'an'a, sadece ilk muhatapları hakkında olmuş bitmiş nazarıyla bakılamaz. İndirildiği asırdan sonra gelen her asırda ve coğrafyada İslâm'a ilgi duyan veya inanan insanlara, mensûh denilen âyetlerin bile uygulama olarak bir biçimde sözü vardır. Onun aslı Levh-i Mahfuz'dadır ve ezelden ebede hep Allah'ın koruması altındadır...

Kur'an âyetleri Allah tarafından ihkâm edilmiş; her hal-u kârda Allah'ın koruması altındadırlar. İndirilirken de aslı hüviyetlerini koruyarak indirilmiş, Peygamber'in kalbine inerken de aslı hüviyetlerini koruyarak inmişlerdir. İnzal sürecinde ona, ancak "tertemiz ve mükerrem" vasfına sahip olan görevli melekler yaklaşmış, temiz olmayanlar /ins ve cinin şeytanları ona hiçbir zarar verememişlerdir.

Kur'an, indirildiği zaman ve zeminin güncel ve öncelikli ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar halinde indirilmiştir. Ancak, onu takdir, tanzim ve tahkim edip pasajlar halinde indiren Allah Tealâ'dır. O'nun ilmi tüm zaman ve zeminleri kuşatmıştır. Kur'an'ın mânası, hükmü ve hikmeti de tek bir asra sığdırılmayacak ve tüketilemeyecek kadar şümulü ve yücedir. Artık Kur'an'ın herhangi bir hükmüne ihtiyaç kalmamıştır demek, Allah'ın kelamını zaman ve zeminle sınırlandırmak ve tüketmek anlamına da gelir... Oysa Allah öyle söylemiyor:

“Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa ve bunlara yedi deniz daha eklense yine de Allah'ın sözleri yazılmakla tükenmez! Kuşkusuz, Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapar.” (Lokman 31/27; Krş. Kehf 18/109)

Ondaki ahkâm, herhangi bir beşer değil, Alîm, Hakîm, Kadîr, Azîz olan Allah tarafından vaz'edilip düzenlemiştir. Bütün âyetleri hikmettir, aydınlatıcıdır ve sözlerin en güzeldir. Tüm insanlık âlemini karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için inzal edilmiştir. Onlara her zaman ve zeminin ihtiyacı elbette vardır...

Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber'in âyet getirmesi mümkün olmadığı⁵¹ gibi hiç bir âyeti kaldırması da mümkün değildir.⁵² Peygamberden sonra da hiçbir güç Allah'ın âyetlerini değiştiremez ve hükümsüz kılamaz...

Kur'an'ı Kur'an yapan özelliklerinden birisi de onun mütevatir haber olarak nakledilmiş olmasıdır. âyet Allah'ın kesin emridir ve mütevatir olarak nakledilir. âyeti nesh ettiği söylenen veya neshi haber veren hadisler ve rivayetler ise ahad haberlerdir. Ahad haberle Kur'an ispat edilemeyeceği gibi terk de edilemez. “Şayet Peygamber (sas.) Allah'dan haber vererek, falan âyet nesh edilmiştir, artık onun hükmü yoktur” demiş ve bu sözü tevatür yoluyla bize gelmişse buna hiç kimsenin itirazı olamaz. Çünkü vahyi tebliğ eden odur. Ama ondan bu anlamda bir tek sahih söz dahi nakledilmemiştir.⁵³ Kur'an'da mensûh âyetlerin mevcudiyeti hep ‘falan dedi ki filan dedi ki’ ile ispatlanmaya çalışılmaktadır!...

Kur'an ile en son kerpiç yerine konularak, ilk peygamberden beri inşa edilmekte olan dinin binası tamamlanmıştır. Dinde hiçbir şey yersiz, gereksiz ve fazla olmadığı gibi, eksik de bırakılmamıştır. Din ile birlikte Allah'ın insanlık âlemine nimeti de tamamlanmıştır. Artık o binaya hiç kimse ne bir taş koyabilir ne de ondan bir çakıl taşı eksiltebilir. Özellikle Hz. Peygamber, “*Ben kendiliğimden bir âyeti bile değiştiremem...*” dedikten sonra...

⁵¹ Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı. Allah'ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir kitap getirmesi mümkün değildir. Her süre/dönem için bir kitap vardır...” (Ra'd 13/38)

⁵² Mana ve maksatları apaçık âyetlerimiz kendilerine okunduğunda huzurumuza çıkarılacaklarını ummayanlar, “Bize, bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir.” dediler. De ki: “Benim onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir; ben sadece bana vahy edilene uyarım; eğer Rabb'ime karşı gelirim, büyük bir günün azabından korkarım.” De ki: “Şayet Allah dileseydi ben onu size ne okur ne de bildirebilirdim. Daha önce aranızda bir ömür geçirdim. Siz, hiç düşünmez misiniz?” (Yunus, 10/15, 16)

⁵³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/216.

Denilebilir ki neshi kabul edenlerin tamamının üzerinde ittifak ettikleri beş âyet üzerinde incelememizi tamamladık. Burada da gördük ki Allah'ın kelâmında hiçbir çelişki yoktur ki bir kısım insanlar onun hükümlerini değiştirmeye kalkışsın! Eğrilik yoktur ki bazıları onu düzelsinler! Kühüne vakıf olunmamıştır ki söylemek istedikleri bitirilmiş sayılsın! Kim, hangi yetki ve cesaretle şu âyet veya bu sûreye artık ihtiyaç kalmadı diyebilir ki?!

Kur'an tarih içerisinde gerçekleşmiş bir olgudur. Ancak tarihselcilerin iddia ettikleri gibi tarihte kalmamıştır... Onu nazmeden Allah, onu tüm tarihleri kuşatacak bir metin olarak tanzim etmiştir. O sebeple onun hiçbir âyeti hükümsüz addedilemez.

Kaynakça

- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990.
- Bazargan, Mehdi, *Kur'an'ın Nüzul Süreci* (çev.Yasin Demirkıran, Melâ Muhammed Feyzullah), Ankara 1998.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, İstanbul, h. 1315.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1995.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed İbn İbrahim, *el-Fevzü'l-Kebîr Fi Usûli't-Tefsir*, çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1980.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünenu Ebu Davud*, Mısır, h. 1371.
- Ebu'l-Kasım, Hibetullah b. Selâme (v. 410 h.) *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Mısır 1967.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1975.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömre, *Tefsiru-l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut, 1966.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenu İbn Mace*, Mısır, h. 1372.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990.
- İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Mısır, 1957.
- Kasımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Said, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri* (çev. Sezai Özel), İstanbul 1990.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahihu Müslim*, Mısır, h. 1375.
- Mustafa Öztürk, “Şatıbî'nin Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Öncelikleri Üzerine Bir Çözümleme”, *İslâmiyat*, III (2000) sayı: 1, s.
- Nesai, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Şuayb b. Ali b. Sinan, *Sünenu'n-Nesâi*, İstanbul, 1981.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Beyrut, 1989.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnatî, *el-Muvafakat: İslamî İlimler Metodolojisi*, (çev. Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1990.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'Kur'ân*, Mısır, h. 1317.